

FJERNSYNSPROGRAMMET ØYENVITNE KRIMINALITETSKONTROLL SOM UNDERHOLDNINGSINDUSTRI?'

AF BJØRN ARNE STEINE

De senere års utvikling på mediasiden i Norge, med blant annet overgang fra enkanalsamfunn til flerkanalsamfunn både hva angår radio og fjernsyn, har ført til økt konkurranse i mediene. Med introduksjon av en rekke i norsk sammenheng nye programtyper som følge. Blant de nye programmene finner vi et antall programmer som omhandler kriminalsaker "fra virkeligheten". Denne artikkelen omhandler ett av disse, TV2s *Øyenvitne*, og forsøker både å si noe om hva *Øyenvitne* er og, ved hjelp av noe medieteorier, ta en titt på *Øyenvitnes* betydning i en noe større sammenheng. Særlig interessant er det tette forholdet mellom politiet og redaksjonen som programformen forutsetter.

Øyenvitne er en norsk avlegger av en programtype som i en årrekke har eksistert i flere andre land. Størst likhet har nok det norske programmet med *Crimewatch*, som sendes av BBC. *Crimewatch* er igjen basert på et suksessprogram fra tysk TV2, ZDF. Dette programmet heter *Aktenzeichen XY...Ungelöst*, og har siden 1967 gjort lykke i (Vest) Tyskland, Sveits og Østerrike (Schlesinger og Tumber 1993). Også TV3 har et lignende program, *Etterlyst*, som behandler svenske saker. *Øyenvitne*-redaksjonen bestod våren 1994 av tre personer. I den aktuelle perioden ble programmet i gjennomsnitt sett av 10% av TV2-universet, eller ca. 330 000 personer (opplysninger fra TV2).

Analyse av fjernsynsprogrammer kalles også tekstanalyse til tross for at det altså ikke er snakk om en skrevet tekst. Redegjørelsen for de ulike metoder for tekstanalyse bygger i hovedsak på Schwebs og Østbye (1993:124flg). Metoderevisjonene for tekstanalyse kan grovt deles i to grupper; *semiotikk* (eller *semiologi*) og *innholdsanalyse*. *Semiotikken* ser språket som et sett av tegn, og tolker disse for å finne den egentlige, underliggende og dypere meningen med teksten. Dette er for omfattende i en sammenheng som denne, programmene vil derfor bli gjenstand for en *innholdsanalyse*. *Innholdsanalyse* har historisk fulgt to metodetradisjoner, *kvalitativ* og *kvantitativ*. Den kvantitative tradisjonen innebærer at man deler opp teksten i små *kodeenheter*. Mens den kvantitative tradisjon mener at man ved opptelling av kodeenhetene kan kartlegge innholdet i teksten, hevder den kvalitative tradisjon at man må se på de skjulte strukturer for å avdekke innhold og mening i en tekst (Schwebs og Østbye 1993:141).

Jeg laget en enkel analysemodell som forener enkle kvantitative opptellinger med en noe større vekt på kvalitative vurderinger av innholdet i det som kommer til uttrykk såvel verbalt som visuelt og lydmessig. Ved siden av innholdsanalysene er en annen viktig kilde de opplysninger jeg har fått fra TV2, som tallmateriale, kopier av programmer og samtaler med redaksjonsmedlemmer. Drøftingen vil ta utgangspunkt i vårsesongen 1994. Våren 1994 ble det sendt programmer onsdag

i ukene 2, 4, 6, 8, 10, 12, 15, 17, 19 og 21. For enkelthets skyld vil henvisning til programmene etter dette skje ved programmets nummer i rekken.

Til tross for meget velvillig hjelp fra folkene på TV2 var dessverre ikke kopier av alle programmene tilgjengelig. Program nr. 1, 3 og 9 inngår derfor ikke i den kvalitative del av analysen, de fleste kvantitative opplysningene fra disse programmene er derimot tilgjengelig fra oppsummeringene i de øvrige programmene. De innbyrdes likhetene mellom de syv tilgjengelige programmene er imidlertid så store at jeg ikke tror mangelen vil påvirke konklusjonene i særlig grad.

PROGRAMMENES OPPBYGNING

Programmene følger alle, i større eller mindre grad, en fast struktur. Sendetiden på omkring 22 minutter fordeles ut over en rekke enkeltdele. I starten av programmet annonseres programmets innhold. Dette utgjøres som regel av to eller tre konkrete saker som tas opp og ett innslag av en dokumentarserie eller et dokumentarinnslag. I den følgende diskusjon vil jeg skille mellom "innslag" og "reportasje". Med reportasje vil jeg mene de sekvenser av programmet som foregår utenfor studio, mens jeg med innslag vil mene reportasjen pluss den omtale av saken eller temaet som foregår i studio.

Saksinnslagene

Saksinnslagene er de innslagene som tar opp uløste kriminalsaker og presenterer saksfakta i disse for at publikum skal kunne komme med sine tips. De enkelte innslagene følger i høy grad et bestemt mønster. Reportasjene introduseres kort av programleder. Denne type innledning der bildet domineres av programleder kalles i litteraturen for SPIB, som står for Speaker I Bildet (Pittelkow 1985:70). I reportasjene bygges historien opp ved hjelp av kryssklippinger mellom intervjuer og filmatiseringer som er ledsaget av reporterens kommentarer, musikk eller real-lyd².

Det alvorlige i saken vektlegges, ved generaliseringer eller sammenligning med et lignende kjent tilfelle. Et eksempel på dette finner vi i program nummer 6, der et av innslagene omhandler et kidnappingsforsøk: En ukjent mann blir i siste øyeblikk hindret i å kidnappe et sovende barn, da barnets mor oppdager hva som er i ferd med å skje. Etter å ha skildret dette, akkompagnert av en rekonstruksjon, avslutter reporteren med at:

"Denne gang var det kun tilfeldigheter...og Drammensdistriktet ville stått overfor en ny *Therese-sak*."

Innslaget avsluttes så i studio.

Featureinnslagene

Featureinnslagene er dokumentarinnslag som omhandler aktuelle temaer fra

kriminalitetsbekjempelsen i Norge. Disse innslagene følger i høy grad samme opplegg som saksinnslagene. Denne likheten inkluderer bruk av rekonstruksjon/ autentisk materiale. De seks featurereportasjene som er representert i materialet mitt fordeler seg på to hovedtyper; de som omhandler en type kriminalitet og de som omhandler nye, banebrytende etterforskningsmetoder. Temaene som tas opp i disse innslagene strekker seg fra eldrean til politiets bruk av landmålere i etterforskningen av ranssaker. Innslaget relateres til kjente eller ukjente kriminalsaker "fra virkeligheten". I featureinnslagene vektlegges fremskrittet som ligger i de nye etterforskningsmetodene.

Copfiles-innslagene

Copfiles er en amerikanskprodusert serie, som skal gi et innblikk i amerikanske politifolks tøffe hverdag. *Copfiles*-episodene består av rekonstruksjoner av dramatiske hendelser fra det amerikanske politiet. Disse rekonstruksjonene eller dramatiseringene utmerker seg ved å ligne påfallende på hva man er vant til å se i amerikanske detektivserier. Disse innslagene finnes bare i to av programmene som inngår i materialet mitt, nemlig nummer 2 og 4, men jeg ser det som sannsynlig at det også ble sendt innslag av denne typen i nummer 1 og 3. De utgjør en betydelig del av sendetiden med hele 7 minutters lengde.

DE ENKELTE ELEMENTER I INNSLAGENE

Innslagene er bygget opp av en rekke elementer. Rekonstruksjonene legger beslag på den største del av programmene. Rekonstruksjonene, sammen med videoer fra overvåkingskameraer og politiets, og andres, bilder fra åstedet utgjør det vi kan kalle *filmatiseringene* i programmene. Denne gruppen svarer til mer enn halvparten av den totale sendetid (52%). Motsetningen til filmatiseringene er intervjuene (19%). Den samlede tid som foregår i studio beløper seg til under en tredjedel av den totale tid (29%).

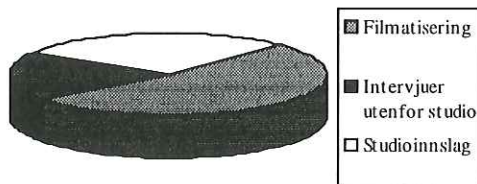

Diagram 1. Fordeling i tidsbruk for de enkelte elementgrupper.

På bakgrunn av dette skal vi nå se litt nærmere på det viktigste av de nevnte elementer, rekonstruksjonene.

Rekonstruksjonene

Rekonstruksjonene er et hovedelement i programkonseptet. Fordi de opptar mest tid i programmet, men særlig fordi de spiller en viktig rolle i forbindelse med det uttalte formålet med programmet: oppklaringen av uløste saker ved hjelp av publikum. Utgangspunktet for bruken av rekonstruksjoner er at de skal hjelpe seerne til å gjenkalle i hukommelsen eventuelle opplysninger de måtte sitte med av interesse for etterforskningen.

Bruk av rekonstruksjoner i forbindelse med dokumentarprogrammer og filmer er et omdiskutert tema. Hvor skal man trekke linjen mellom fantasi og virkelighet? Hvor langt kan man gå i bruk av dramatiske virkemidler før dokumentarprogrammet har blitt et underholdningsprogram? Før vi går nærmere inn på dette skal vi se litt nærmere på de rekonstruksjonene som brukes i *Øyenvitne*.

For å gjenskape situasjonen rundt den kriminelle handlingen bruker man en rekke filmatiske virkemidler, først og fremst av rent visuell art. Kameravinkel, kameraposisjon, bildeutsnitt, kamerabevegelser og klipp er vanlige slike virkemidler, som også brukes her. Disse forskjellige virkemidlene innebærer alle enkle måter å påvirke det budskapet som skal formidles (Waldahl 1989). Et spekter av visuelle virkemidler anvendes, slik at normalsituasjonen, det vil si den rolige og dagligdagse "fred og ingen fare"-situasjonen som hersket før den kriminelle slo til, skildres med normale, fortellende bilder, lange klipp og relativt stor avstand til objektet, såkalte *totalbilder*. I det situasjonen er i ferd med å forandre seg eller forandrer seg, og den kriminelle hendelsen tar til, forandres også bruken av visuelle virkemidler. Kameraet rykker nærmere objektet, eller objektene, kameravinklingen forandres gjerne til et lavere kamerastandpunkt, slik at seerne ser opp mot handlingen. Gjerningsmannen filmes gjerne med ultranære bilder, seerne ser bare en av hans kroppsdeler. Eksempler på dette finner vi blant annet i program nummer 6, i innslaget om kidnappingsforsøket. I det kidnapperen nærmer seg barnevognen der det tiltenkte offeret ligger og sover, følges han først av et kamera med ekstremt lavt ståsted, slik at det eneste man ser av ham er beina hans fra knærne og ned. Så skifter kamerastandpunktet slik at vi ser ham fra et høyt standpunkt. Nå ser vi hans hode og skuldre, mens vi i bakgrunnen ser barnevognen komme nærmere. Disse perspektivene er gamle og kjente teknikker som brukes for å fremstille objektet som ekstra stort (froskeperspektivet) eller lite (fugleperspektivet). Også nærbildet er en slik kjent og kjær standardteknikk.

"Nærbildet (close up) identifiserer for det første publikum med handlingen, knytter dem til aktørenes væremåte og reaksjonsformer og skaper følelse av nærhet og deltakelse. Dernest skaper det fortattede og intense situasjoner, som indikerer at det foregår noe viktig som publikum ikke må gå glipp av.
...Totalbildet (long shot) virker annerledes. Avstanden til handlingen er større. ...Samlet gir dette inntrykk av fjernhet og avstand. Det som skjer, fortøner seg mindre viktig, og publikum får gjerne inntrykk av å stå utenfor noe som ikke angår dem, (Waldahl 1989:135)."

Et annet virkemiddel er de hurtige klipp. Dette brukes for å underbygge det kaotiske i situasjonen.

“Mens hurtige kamerabevegelser og sammenstilling av mange korte kutt gir handlingen et hektisk, rotete og oppstykket preg, gir langsomme kamerabevegelser og få, lange bildesekvenser et avslappet, velordnet og helhetlig preg, (Waldahl 1989:137).”

Som Waldahl påpeker, er fjernsyn et *audiovisuelt* medium. Det betyr at også lyden er svært viktig. Hva angår lyden i rekonstruksjonene, spiller denne en tilsvarende rolle som det de visuelle virkemidlene gjør. Det dreier seg om bruk av lyd, det være seg reallyd eller musikk, for å underbygge handlingen i filmminnslaget. Det vil si: i likhet med de visuelle virkemidlene fungerer de lydmessige virkemidlene som underbyggere av det normale eller dramatiske i situasjonen. Dette gir seg for eksempel uttrykk i at rolig musikk frem til skiftet i situasjon inntreffer, forandres til hurtig eller mer bråkete musikk under/etter skiftet. Det trenger naturligvis ikke bare å være snakk om skifte eller ikke skifte i musikk. Også annen lyd spiller en rolle. For eksempel ved bruk av høye plutselige lyder, som vindusruter som knuser, eller bruk av reallyd.

SAKENE

Det er redaksjonen som velger ut sakene som skal presenteres i programmet. Sakene velges ut fra de saker som har fått medieoppslag i tiden forut for programmet. Det har dog hendt at politiet har brakt saker til redaksjonen og ytret ønske om å få disse tatt opp. Dette har i følge redaksjonsmedlemmer blitt både avvist og godtatt. Sakene som presenteres er av ganske få forskjellige typer. Fordelingen av saker ligger med en hovedvekt på volds- og ranssaker og etterlysninger av forsvunnede eller ettersøkte personer. Bak tallene for innbrudd/tyveri skjuler det seg ikke lovbrudd rettet mot privatpersoner, men store saker som tyveriet av Munchbildet Skrik, serieinnbrudd i tobakkslagre (en såkalt “tobakksliga”) og innbrudd mot eksklusive konfeksjonsforretninger i hovedstaden. Når det gjelder forsvinnings sakene er det ikke gitt at det her dreier seg om kriminalsaker, dette er etterlysninger av mennesker som har vært savnet i kortere eller lengre tid.

Lovbruddskategori	Antall
Store-/serieinnbrudd/-tyverier	5
Ran (bank, pengetransport)	5
Forsvinninger	3
Voldtekt	3
Drap	1
Kidnappingsforsøg	1
Totalt	18

Tabell 1. Fordeling av saker tatt opp i de 7 programmene i materialet.

I tillegg til de 18 sakene som tas opp i de 7 programmene som jeg hadde tilgang på, vet vi at minst seks saker til ble tatt opp i de øvrige programmene. Dette dreier seg om 3 forsvinninger, 1 serieinnbruddssak, 1 ran av pengebud og 1 drap.

Dette er et saksutvalg som er mindre i overensstemmelse med det faktiske kriminalitetsbilde og -problem, enn med mer konkurranserettede kriterier for utvalg. På mange måter stemmer dette med hva vi kjenner fra studier av pressens kriminaljournalistikk. Vekt legges på gruoppvekkende og pirrende historier egnet til å tiltrekke seg lesere og, ikke minst, kjøpere. Det bør nevnes at også andre forhold kan være viktige faktorer som er med på å påvirke saksutvalget i denne retning. Sakstypens egnethet for denne typen programkonsept er en av faktorene som sannsynligvis må være med og dele skylden for et skjevt saksutvalg. Dette forandrer naturligvis ikke effekten av et slikt skjevt utvalg.

AKTØRENE–HVEM OG HVORDAN?

Hvem deltar i disse programmene? Ved siden av redaksjonsmedlemmene er det tre grupper av deltagere.

Redaksjonen

Redaksjonsmedlemmene fyller to roller; programlederens og reporterens. Etter de syv første programmene fikk vi et programlederskifte. Det er liten forskjell i måten disse løser denne oppgaven på, jeg velger derfor å ikke skille mellom dem i den videre fremstilling³.

Programlederen annonserer de ulike innslagene i programmet. Ofte legger han i stor grad vekt på å få frem det alvorlige, viktige eller spesielle ved den sak, eller det tema, som følger.

“Vi skal nå se på en utspikulert form for kriminalitet som mange eldre utsettes for..., (program 2).”

“Men først skal vi se på det frekke Munch-tyveriet i Nasjonalgalleriet, (program 4).”

Programlederen skal for det andre lede samtalen med programmets studiogjest. Dette er kanskje den viktigste av hans oppgaver. Programlederen utfører også oppsummeringen av dagens og forrige programs saker. Som regel avsluttet med en oppfordring om å ringe inn flere tips “for vi ser at det nytter, og husk; den minste og for deg mest ubetydelige detalj kan ha avgjørende betydning. Så ring!”.

Reporterne er i all hovedsak redaksjonsmedlemmene. Men undertiden fungerer også andre personer fra TV2s organisasjon som reportere. Det er reporterne som bærer hovedbøren når det gjelder å legge frem fakta i de sakene som tas opp. Det er reporterne som er på åstedet og intervjuer, det er reporterne som presenterer den kunnskap politi og offer sitter med om saken. Måten reporterne gjør disse tingene på varierer fra reportasje til reportasje. Innfallsvinkelen spenner fra oppramsing av tørre fakta, som beskrivelser av tyvegods, dato og sted for lovbruddet, til å tendere

mot mer dramatisk fortellerkunst, med øye for detaljer og fartsfylte formuleringsmåter. Basisen i reportasjen er i alle tilfelle å legge frem saken, historien, for seerne.

Politi-/fagfolk

Også politiets rolle kan deles i to: den etterforskningstilknyttede og studiogjesten. Den mest interessante av disse er studiogjesten. Men for først å se nærmere på den etterforskningstilknyttede polititjenestemanns rolle i programmene, er dette en svært liten rolle. Som med ofrene (se nedenfor) er deres bidrag kun i begrenset grad egnet til å kaste nytt lys over saken. I featurereportasjene spiller de intervjuede politifolk en noe større rolle, i det de opptrer i egenskap av å være fagfolk på det spesielle felt som tas opp. Politifolkene opptrer ofte her i samband med andre fagfolk som i egenskap av eksperter på et annet fagområde tar del i etterforskningsarbeid.

Studiogjesten, derimot, er en svært viktig og interessant aktør i programmet, på flere måter. For det første er studiogjesten en viktig brikke når reportasjene skal diskuteres og utdypes i studio. Studiogjestene kommer med utfyllende opplysninger om de saker som tas opp. Og programmene er i noen grad bygget opp omkring deres tilstedeværelse. Studiogjestene bærer preg av å ta sin tilstedeværelse i programmet seriøst. Det er en gjest i hvert program. Disse fremstår som sindige og seriøse i forhold til sin deltakelse. Disse politifolkene er overveiende nøytrale og saklige i sin framferd. Dette bringer oss frem til et svært viktig poeng: Politi-tjenestefolkene i studio bidrar i høy grad til å dempe ivrige programledere og reporterens utsagn. Et konkret eksempel på dette er politiinspektør Leif A. Liers understreking av viktigheten i å unngå overdramatisering av trusselen mot de eldre, og den risiko de utsettes for i det daglige (program 2). Eller når samme Lier i program 7 nedtoner koblingen mellom voldtektssaken som tas opp og to tidligere drapssaker. Gjennomgående bidrar politifolkene med sin modererende funksjon, i motsetning til redaksjonsmedlemmene, i en viss grad til å holde saklighetsgraden i programmet oppe.

Ofrene

Det virker som det er stor vilje, for ikke å si ønske, i redaksjonen til å la ofrene delta i programmet, og at dette bare begrenses av offerets vilje og evne til å gjøre det. Ofrene opptrer i intervjusituasjon, der de svarer på konkrete spørsmål fra reporteren på stedet.

Ofre for:	Andel som deltar i program:
Ran	1 av 5
Innbrudd/tyveri	2 av 5
Voldtekt	1 av 3
Forsvinning	3 av 3
Kidnappingsforsøg	1 av 1
Drap	1 av 1
Totalt	9 av 18

Tabell 2. Ofres deltakelsesandel fordelt på lovbrudd, i materialet (7 programmer).

Det kan skilles mellom ofre som har blitt rammet som privatpersoner, og lovbrudd mot bedrifter, organisasjoner etc. Den rolle offeret spiller i programmene er til en viss grad avhengig av hvilken av disse kategoriene det faller i. Likevel er noe felles for ofrene som deltar i programmene. Deres deltakelse kaster i liten eller ingen grad nytt lys over de faktiske forhold av en slik art at en kan forvente at de opplysninger ofrene kommer med skal bidra til å sette seerne på sporet av tips de måtte sitte med. Offergruppen består for det første av de som er utsatt i egenskap av privatpersoner. Denne gruppen består av ofre for alvorlige forbrytelser, eller pårørende/venner av slike ofre. Disse menneskene forteller om sine egne, subjektive, opplevelser og problemer i forbindelse med det som har skjedd med særlig vekt på tiden etter hendelsen og bearbeidingen av opplevelsen. Men kjensgjerninger av etterforskningsmessig betydning tillegges altså liten vekt. For det andre har vi den gruppen som har blitt utsatt for lovbrudd i forbindelse med en yrkessituasjon. I *Øyenvitne* behandles bedriften som sådan som offeret, ikke den enkelte ansatte. Dette er altså snakk om en betydelig mer ressurssterk offergruppe. Denne offergruppen bidrar for det første i noe større grad enn den første til å frembringe opplysninger som er egnet til å sette publikum på sporet av gjerningsmannen eller tyvegodset. For det andre er denne gruppen av ofre nærmest i forsvarsposisjon overfor reporteren. Tydeligst gir dette seg uttrykk når Nasjonalgalleriets direktør må forklare hvordan det er mulig at Norges mest berømte maleri kan stjeles "så lett" (program nr. 4). Men også andre må svare på tilsvarende spørsmål. Denne gruppen ofre blir også spurt om mer generelle sider ved samfunnsutviklingen og kriminalitetsbildet slik de ser det.

Gjerningsmannen

En som, av naturlige grunner, ikke kommer til orde i programmene er gjerningsmannen. Derimot omtales han stadig. Det er nesten utelukkende redaksjonsmedlemmene som omtaler ham. Gjerningsmannen omtales sjelden i sterkt følelseladde eller fordømmende ordelag. Det er mer snakk om å skape et klart skille mellom oss og dem. Samfunnets lovbytere er en gruppe som eksisterer som sådan og fremstilles som utspekulerte, dyktige, frekke og profesjonelle. Men til tider også som brutale, voldsomme og dumme. Fremfor alt fremstilles de som annerledes. Dette synet på gjerningsmennene gir seg utslag i form av verbale utsagn, men man kan også finne dem igjen i rekonstruksjonene. I rekonstruksjonene legges det vekt på planleggingen og de utspekulerte og slu forberedelsene som gjerningsmannen har gjort. For eksempel i en av voldtektssakene fra program 7. Der skildres gjerningsmannens langvarige kurtise, før han en kveld forfølger sitt offer hjem, og overfaller henne der:

"I leiligheten skjedde så det som han hadde planlagt i flere uker."

Kort sagt: *Øyenvitnes* gjerningsmenn utgjør en slu og dyktig gruppe, fundamentalt forskjellig fra alle oss andre. Dette i motsetning til det mer nyanserte bildet som

kriminologer, andre forskere og, i dette tilfellet, også politiet forsøker å formidle.

FAKTA ELLER FIKSJON?

Genre er klasser man deler tekster inn i. Hvilken genre teksten hører hjemme i setter premisser såvel for den som lager teksten som for mottakeren (Schwebs og Østbye 1993). Første spørsmål blir hva slags genre programmet kan plasseres i. Ved første øyekast kan et slikt spørsmål virke nesten overflødig. Det som umiddelbart slår meg er den sterke likheten mellom nyhets/aktualitetsgenren generelt og *Øyenvitne*.

For det første er strukturen i *Øyenvitne* svært lik den vi finner i vanlige nyhetssendinger. John Hartley (1982) og Ralf Pittelkow (1985) har begge analysert nyhetssendinger. Hartley har sett nærmere på BBCs *Nine O'Clock News* og Pittelkow på *TV-Avisen* i Danmark. Disse forfattere peker på hvordan nyhetssendingene er oppbygget av en rekke selvstendige innslag, som er bundet sammen av programlederens innledninger og avslutninger i studio. Dette mønsteret er typisk også for *Øyenvitne*. Men likheten i struktur strekker seg lenger enn dette. Også når vi ser nærmere på de enkelte innslag er likhetene store. Pittelkow mener å kunne påvise et fast mønster for TV-Avisens innslag (Pittelkow 1985:73). Hans skisse er som følger: SPIB – reportasje/studioinnslag – etter-SPIB. Også Hartley finner et tilsvarende mønster. Disse faseinndelingene ligner i høy grad dem som ble påpekte ovenfor i forbindelse med oppbyggingen av *Øyenvitne*.

Videre er kriminalstoff generelt, og stoff om voldsom kriminalitet spesielt, populært i mediene. Det vet vi fra en rekke undersøkelser. Thomas Mathiesen (1993) gjennomgår et antall av disse, og konkluderer med at:

“De undersøkelsene vi har gjennomgått her, viser at kriminalstoffet får en særlig fremtredende plass og behandling i pressen, og at det også får en mer fremtredende plass og behandling enn andre meget samfunnsfarlige hendelser og handlinger...og at den voldelige kriminaliteten får en mye mer fremtredende plass og behandling enn den registrerte kriminaliteten skulle tilsi, (s. 179).”

Når vi da vet at sakene som presenteres i *Øyenvitne* hovedsakelig velges ut fra medieomtale, er det ikke overraskende at kriminalitetstypene i programmet korresponderer med det vi er vant til å se i nyhetsmediene. I tillegg bidrar også featureinnslagene med sitt klare dokumentaristiske snitt til å sette et informasjonspreg på programmet. Også programmedarbeiderne selv definerer i samtaler programmet som et aktualitetsprogram. Flere av medarbeiderne er forøvrig kjent fra forskjellige nyhetssendinger, såvel TV2s egne nyhetssendinger, som fra Dagsrevyen i NRK. Til sammen blir dette en lang rekke av forhold som trekker i retning av å plassere *Øyenvitne* i kategorien Informasjons-/faktaprogram.

Er så saken helt grei? Ikke helt, vil jeg påstå. Like lett som man ser likheten med dokumentarprogrammene, er det en del elementer fra den motsatte genren, underholdning, som springer en i øynene. For det første har vi rekonstruksjonene. De

er viktige i programmet, men som nevnt er denne typen fjernsynsmateriale behengt med problematiske spørsmål. Innenfor journalistikken, og særlig nyhetsjournalistikken, har idealet om objektivitet og korrekthet vært et kjernepunkt (Eide 1992). Hvordan passer rekonstruksjonsbruken med kravet om korrekthet? Skal man bruke rekonstruksjoner for å beskrive hendelser fra virkeligheten bør det være et krav at de brukes nøkternt og på en måte som ikke går ut over sannhetsgehalten i det som fortelles. Spesielt viktig er dette i et program som *Øyenvitne* der det er helt avgjørende at den informasjon som gis stemmer overens med virkeligheten dersom programmets formål skal oppfylles, og publikum skal kunne komme med brukbare tips. Rekonstruksjoner har lenge vært brukt i nyhetsformidling. Men rekonstruksjoner kan være så mangt. Fra det ene håndtrykket mellom statsledere som blir til tyve, for at aviser og andre kan bringe sine bilder av den glade hendelse, til den typen rekonstruksjon som balanserer akrobatisk på en hårfin grense mellom fiksjon og virkelighet. Da den britiske kanalen BBC skulle starte sine sendinger av *Crime-watch* ble det, i motsetning til det tyske programmet, lagt stor vekt på å skille programmet fra underholdningsgenren og holde det klart innenfor rammene av dokumentarprogrammet, (Schlesinger & Tumber 1993).

Hva kan man så si om rekonstruksjonene i *Øyenvitne*? Disse plasserer seg klart i den kategorien som balanserer mellom fakta og fiksjon. Bakgrunnen for dette er flerdelt. For det første overstiger bruken av rekonstruksjoner det som er nødvendig for å presentere de saker som tas opp. Tydeligst ser vi dette når rekonstruksjoner brukes i featureinnslagene. Her behandler man ikke reelle saker, men dramatiserer fiktive saker for å illustrere en generell behandling av et tema. Men det er også tydelig når man rekonstruerer i detalj voldslovbrudd som det ikke kan ha vært andre øyenvitner enn offeret til, for eksempel fordi de har foregått i en låst leilighet, og hvor rekonstruksjonen derfor etter mitt skjønn ikke kan fylle noen informativ funksjon. Videre overstiger også en del av effektbruken i *Øyenvitnes* rekonstruksjoner hva som hører med innenfor rammen av et dokumentarprogram. Her skal bare nevnes bruk av sløret bilde og slow-motion for å skape en drømmeaktig ramme rundt en voldtekt (program 2) og bruk av ultranærbilde for å vise kniven som glir inn i drapsofferets mellomgulv (program 10). Men også den generelle bruken av spesielle kameravinkler, stemningsskapende lydeffekter, klipping og så videre medvirker til inntrykket. Dette er effektbruk som neppe kan sies å tjene noen hensikt for bedre å fremstille de faktiske hendelser, slik at publikum som sitter med nødvendig informasjon skal kunne melde seg. Schlesinger og Tumber refererer kritikk som *Crimewatch*-redaksjonen rettet mot det tyske programmet, for overdreven effektbruk. Spørsmålet er om ikke rekonstruksjonene i *Øyenvitne* kan være et skritt i tysk retning. I forbindelse med rekonstruksjonsdiskusjonen, er det naturlig også å ta opp Copfiles-innslagene. Som vist ovenfor virker disse innslagene som noe bortimot ren underholdning. Det er vanskelig å se noen fornuftig begrunnelse for disse innslagenes beslag av store deler av sendetiden i de første programmene, utover det rent underholdende ved dem.

Hvor bringer dette oss? Vi ser altså her et program som i form og innhold har

store elementer fra og likheter med dokumentar/faktaprogrammene. Det må være berettiget å plassere programmet i en faktagenre. Men samtidig er det vesentlige deler av programmet som bærer sterkt preg av å høre mer hjemme i et underholdningsprogram. Vi står overfor en sammenblanding av informasjon og underholdning, av fakta og fiksjon. Dette er ikke noe enestående fenomen, og vi har i litteraturen en rekke begrep som beskriver nettopp dette. Fra amerikansk litteratur har vi fått begrepet *infotainment* (information-entertainment) om medievirksomhet som blander genrene nyheter og underholdning (Eide 1992:109). På norsk har blant andre Ture Schweps og Helge Østbye (1993) brukt begrepet *faksjon* om sammenblanding av fakta og fiksjon. Det er grunnlag for å si at *Øyenvitne* er et eksempel på et slikt infotainment- eller faksjonsprogram.⁴

Hvorfor gjenfinner vi såvel økt vekt på underholdning som andre forflatende tekninger i et presumptivt seriøst aktualitetsprogram? For det første vet vi at seertallene er svært viktige i TV2s programmer generelt. Når det gjelder denne programtypen spesielt er seertallene særlig viktige, nettopp med hensyn til det uttalte formålet med programmet. Jo flere som ser programmet, jo større sjanse er det for å få tak i de som har tips å komme med i forbindelse med sakene som tas opp. Hva angår TV2s programmer generelt, må vi huske at TV2 er en kommersiell fjernsynskanal. Formålet med en slik kanal er verken å drive folkeopplysning eller løse "kriminalitetsproblemet". At formålet er å tjene penger er ingen hemmelighet, og ligger i det kommersielle fjernsyns natur. Og (reklame)pengene følger seerne. Som Schweps og Østbye (1993) sier det:

"I eit gjennomført kommersialisert kringkastingsssystem er reklamen viktigare enn programinnhaldet, (s. 111)."

Øyenvitne er, åpenbart, god underholdning og spennende informasjon for en rekke mennesker. Men påvirker det oss og samfunnet vi lever i på andre måter?

SKAPER ØYENVITNE KRIMINALITETSANGST?

I England har *Crimewatch* måttet tåle en del kritikk. Blant annet har det blitt hevdet, og undersøkelser har tydet på, at programmet har en klar angstskapende effekt. Schlesinger og Tumber (1993) refererer en undersøkelse fra 1992, som tydet på at særlig de kvinnelige seerne av *Crimewatch* og et lignende program, *Crimestoppers*, opplevde relativt høy økning av angst eller redsel som følge av programmene. Schlesinger og Tumber konkluderer med at fryktskapingen i forbindelse med disse programmene er undervurdert, særlig blant kvinner.

Hva så med Norge? Så vidt vites er det ikke gjennomført undersøkelser med hensyn til *Øyenvitne* eller de andre tilsvarende programmene i Norge. Men vi har andre undersøkelser om angst og utsatthet for kriminalitet. Blant annet i forbindelse med Levekårsundersøkelsen fra 1973 der angst og utsatthet for kriminalitet inngikk, og en undersøkelse om utsatthet for kriminalitet fra 1981. I denne siste undersøkelsen

ble også spørsmålet om angst for kriminalitet tatt med. Resultatene fra disse undersøkelsene viste, i all korthet, at enkelte befolkningsgrupper undervurderte faren for å bli utsatt for kriminalitet, mens andre grupper hadde en tendens til å overvurdere faren. Den gruppen som i særlig grad undervurderte faren var menn under 50 år, mens de gruppene som overvurderte faren i særlig grad var kvinner og eldre av begge kjønn (Olaussen 1983).

Olaussen anfører flere mulige forklaringer på dette. Blant annet er kvinner redd for andre typer kriminalitet enn menn, og de har i likhet med eldre vanskeligere for å forsvare seg mot eventuelle overfall. Og, ikke minst, det er kanskje mer legitimt for kvinner og eldre å innrømme frykt slik at man på denne måten får en overrapportering i disse gruppene i forhold til menn. Men, påpeker Olaussen, hele forklaringen ligger neppe her. Blant andre faktorer som kan spille inn, mener han at massemedienes rolle må nevnes som viktig. Han siterer en rekke undersøkelser som tyder på at massemedienes skjeve dekning av kriminalstoff virker angstskapende. Denne innvirkningen er i følge Olaussen forskjellig fra gruppe til gruppe, noen grupper er mer påvirkelige enn andre. Grupper som i utgangspunktet lever isolert, og dermed har mindre kontakt med verden enn andre, er mest utsatt for øket kriminalitetsangst som følge av medieeksponering.

Dette er et svært vanskelig forskningsområde, og ulempene ved den eventuelle angstskapende effekt kan, som Olaussen påpeker, også omtales som positive. Riktignok ikke i egenskap av å være angstskapende, men isteden karakterisert som for eksempel kriminalitetsadvarende. Hvis fokus på en kriminalitetstype får potensielle ofre til å unngå å bli faktiske ofre er dette selvsagt positivt. Men det må ikke bli slik at denne forsiktigheten bidrar til å gjøre de isolerte i samfunnet ytterligere isolert. Flemming Balvig (1990) mener å kunne påvise at sammenhengen mellom frykt for kriminalitet og massemedienes dekning av kriminalstoff har minsket. Han mener blant annet at det har blitt større sammenheng mellom utsatthet og frykt for kriminalitet, og drøfter en rekke teorier for å forklare dette. Det vil føre for vidt å gå inn på det her, det viktige i denne sammenheng er at han ser massemedienes angstskapende funksjon som mindre enn tidligere og at andre faktorer har blitt mer fremtredende.

Hvordan passer *Øyenvitne* inn i denne sammenhengen? Det er ikke så lett å fastslå, la oss først se litt på hvem som faktisk ser dette programmet⁵. Først kjønnsfordeling: seermassen til *Øyenvitne* fordeler seg likt på begge kjønn med en svak overvekt av kvinner. Hva angår alder, er det relativt mange eldre seere av *Øyenvitne*. Nær halvparten (49%) av seerne er 55 år eller eldre. En tredjedel er over 64 år. Man vet at blant de eldre seerne er det mange ensomme kvinner. Vi ser her at kvinner og eldre, nettopp de gruppene som er utsatt for angstøkning etter eksponering for massemedienes kriminalstoff, er sterkt representert. Samtidig vet vi at lite legges i mellom når voldtektssakene i materialet skal rekonstrueres.

Som en motvekt til de angstskapende elementene i programmene finner vi politiets modererende og overveiende moderate opptreden, som virker dempende på stemningen i programmene. Hva angår eldregruppen, er det få av sakene som tas

opp som retter seg mot ofre i denne gruppen, dette kan føre til at den angstskapende effekt av programmene over for eldregruppen reduseres. Til dette legges forskere som Flemming Balvigs nyere resultater, som mener å se en mer begrenset sammenheng mellom angst for kriminalitet og medienes fokusering på denne typen stoff, enn tidligere forskning har vist. Dersom dette er korrekt vil det bety at den angstskapende effekt av *Øyenvitne* reduseres.

Det blir derfor for vanskelig å trekke noen entydig konklusjon på spørsmålet om en eventuell angstskapende effekt av *Øyenvitne*. På den ene siden virker det vanskelig å slå fast at en slik effekt finnes, men på den annen side er det umulig å unngå å holde døren åpen for et slikt synspunkt.

ØYENVITNE SOM HOLDNINGSPÅVIRKER?

Hva med holdninger? Kan *Øyenvitne* ha innvirkning på publikums holdninger til kriminalpolitiske spørsmål? La oss se litt på noen av teoriene rundt medienes evne til å skape eller endre holdninger. Meningene har vekslet, fra de som ikke anser medienes påvirkningsmuligheter som tilstedeværende overhodet, til dem som tror mediene utøver stor og avgjørende innflytelse på holdningene i samfunnet.

Thomas Mathiesen viser til en amerikansk forsker, Joseph Klapper. Han gjennomgikk et svært stort antall amerikanske undersøkelser om medienes påvirkningsmuligheter. Klapper oppsummerer sine funn i fem hovedpunkter om massemedienes holdningspåvirkning (her referert fra Mathiesen 1993:222-223).

1. Massemediene fungerer hovedsakelig bekreftende på allerede eksisterende holdninger i samfunnet.
2. Massemediene kan i enkelte tilfelle bevirke mindre holdningsendringer i forhold til de eksisterende holdninger.
3. Massemediene kan skape holdninger når publikum ikke har noen holdning på forhånd.
4. Publikums bilde eller oppfatning av kommunikasjonskilden virker inn på mediets virkningsfullhet.
5. Det er forskjeller i graden av ulike mediers virkningsfullhet.

I dette ligger, som vi ser, sentrale begrensinger når det gjelder den makt massemediene har til å påvirke publikums holdninger. Begrensningene til tross, en viss grad av påvirkningsmakt tilskrives mediene. Fjernsynet er et massemedium som nyter stor troverdighet. Dette tilsier, i henhold til punktene 4 og 5, at fjernsynet skulle være et medium med relativt stor påvirkningskraft. Samtidig ser vi at også fjernsynets innflytelse i forbindelse med holdningsskaping er begrenset. Derimot står medienes bekreftende funksjon sterkt. Mathiesen konkluderer med at Klappers undersøkelser viser at "mediene først og fremst hadde en *sementerende* samfunnsmessig funksjon", (Mathiesen 1993:223 utheving i originalen). Klapper ga ut sin rapport i 1961, men også i nyere forskning står teoriene om medienes

bekreftende fremfor forandrende funksjon sterkt⁶. Thomas Mathiesen avslutter sin gjennomgang av disse teoriene med å trekke konklusjonen at de underbygger massemedienes, og særlig fjernsynets, bekreftende funksjon. Kun under spesielle forhold kan mediene endre, eller støpe, holdninger. Det er særlig tre viktige betingelser som her spiller inn; mediene må virke sammen med andre påvirkningsfaktorer, de må være samstemte og de må utløse en spent sosial situasjon. Som Mathiesen selv påpeker, ligger dette nær opp til Klappers konklusjoner, (Mathiesen 1993:229).

For nå å vende tilbake til *Øyenvitne* kan først følgende spørsmål stilles: hvilke holdninger formidles i *Øyenvitne*? For det første ligger det i *Øyenvitne* en uforbeholden støtte til "krigen mot kriminaliteten". I tillegg til dette ligger det også en bevissthet om at kriminalitetsproblemet er sterkt økende, og at denne kampen dermed er vårt alles anliggende, ("Det går nå nesten ikke en uke uten at vi har væpnet ran av bank eller postkontor i Oslo", SPIB fra program 5). Som et svar på disse problemene anerkjennes dom og straff av gjerningsmannen som sentrale og viktige våpen. Dette skjer blant annet gjennom en vektlegging av at gjerningsmannen går en sikker og streng straff i møte, takket være de tekniske bevis politiet allerede har sikret seg. Alt som gjenstår er å fange ham. Gjerningsmennene på sin side omtales som nevnt som annerledes enn oss andre. Forbryterne er en egen, særegen gruppe. Dette viser seg for eksempel når man slår fast at "til tross for olympiske vinterleker tar ikke de kriminelle fri... (program 4)," eller "når påskehøytiden kommer og de fleste av oss drar til fjells, pusser innbruddstyvne støvet av brekkjernet... (program 6)". De kriminelle er en lumsk, utspekulert, dyktig og ondsinnet gruppe. En gruppe som vi alle må være på vakt mot og gjøre vårt i kampen mot (for eksempel ved å tipse politiet om de saker som tas opp i *Øyenvitne*). Og en gruppe som er fundamentalt forskjellige fra oss andre.

Som fastslått ovenfor har mediene sin beste sjanse til å skape holdninger der hvor publikum ikke i utgangspunktet har holdninger fra før. Det kan knapt sies å gjelde i forbindelse med kriminalpolitiske spørsmål. For kriminologisk, og annen, forskning har det i en årrekke vært en hovedoppgave å slå hull på det man ser som mytedannelser i forbindelse med disse spørsmålene. Det dreier seg om at kriminaliteten er et objektivt problem, som stadig blir større. Og at de kriminelle er en liten gruppe avvikere midt i den store hopen av snille, uskyldige og gode samfunnsborgere. Kampen mot disse holdningene har vært en fanesak for kriminologer, sosiologer og andre. I samfunnet i dag finner vi altså utbredte holdninger, eller myter, angående kriminalpolitiske spørsmål. Disse holdningene lever i beste velgående til tross for at de på ingen måte står uimotsagt. Hva kommer dette av? Det er nok mange forskjellige grunner til dette. Men hvorfor står de såvidt udiskutert som de gjør, på tross av vektig motstand? Det er naturlig å tro at en av grunnene til dette er å finne i mediens behandling av kriminalstoffet.

I dette bildet stiller, som vi har sett, også *Øyenvitne* seg som målbærer av disse holdningene. I lys av diskusjonen ovenfor er det ikke naturlig å se *Øyenvitne*-programmene som holdningsprodusenter i kriminalpolitiske spørsmål. Derimot er

det grunn til å hevde at *Øyenvitne* bidrar til å befeste, eller sementere, de rådende holdninger og praksis på disse områdene.

DET NYE VED ØYENVITNE

To ting slår meg som særlig interessante ved *Øyenvitne*. På den ene siden publikums medvirkning, eller i hvert fall mulighet for medvirkning i forbindelse med programmet. På den andre siden, og enda mer interessant, den nære forbindelse vi finner mellom politiet og redaksjonen.

Den utstrakte hånd til publikum

Først noen ord om publikums mulighet for deltagelse i programmet. For det første innebærer dette at publikum sitter som potensielle vitner og oppfordres til hele tiden å tenke igjennom hva de selv kan ha å tilføre etterforskningen av saken, en form for faktisk deltagelse. Og for det andre deltar de ikke bare i programmet, men de tilbys også muligheten til å delta i selve etterforskningen av saken. På bakgrunn av avsnittene ovenfor om *Øyenvitne* som befester av de gjeldende holdninger i samfunnet, kan vi se deltakelsen som en ytterligere videreføring av dette. Ikke bare er krigen mot kriminaliteten noe som er presserende og som krever full støtte, men publikum gis en mulighet til selv å "gjøre noe" med kriminaliteten. Som gode borgere står publikum sammen med politiet mot "de kriminelle".

For de britiske programskaperne er nettopp programmets effekt på den enkelte seer i følge Schlesinger og Tumber (1993) svært viktig. Denne effekten er, i følge produsentene, todelt. For det første får den enkelte egenhendig mulighet til å gjøre noe med kriminaliteten, og for det andre skjerpes den enkeltes bevissthet omkring kriminalitetstrusselen. Dette er i følge redaksjonen viktige, individuelle og samfunnsmessige fordeler ved programmet.

Som nevnt tidligere, har både Aktenzeichen XY... Ungelöst og Crimewatch måttet tåle en del kritikk. Noe av denne kritikken har også gått på nettopp dette med publikumsdeltagelsen. Enkelte har fryktet at denne typen programmer gjør seerne til en nasjon av angivere der man overgår hverandre i å angi hverandre. Frykt for at programmene bidrar til å skape et usynlig overvåkingsnett i samfunnet, har i følge Schlesinger og Tumber kommet til uttrykk. I mine øyne virker denne frykten overdrevet. Når det gjelder England, viser Schlesinger & Tumber til at det faktisk er gjort undersøkelser blant seerne av Crimewatch. Disse undersøkelsene antyder at publikums deltagelse i programmet slett ikke er så engasjert som redaksjonen og enkelte av disse forskerne antar. Dette begrenser naturligvis også faren for at programmet skal bli kjernen i et nytt overvåkingsnettverk. Overført til Norge opplyser redaksjonsmedlemmer at tipsmengden etter programmene varierer mellom 10 og 100, fra mer enn 300.000 seere. Etter min oppfatning blir det sterkt overdrevet hvis man skal se på dette som tegn til spirende overvåkingsnett og tiltagende angiversamfunn. Politiet har også tidligere brukt publikumskontakt til å skaffe seg opplysninger i uopklarte saker og få tak i vitner. For eksempel ved regulære et-

terlysninger i pressen eller ved dør-til-dør aksjoner. Og det er nettopp hva reporter og programleder Rune Brynhildsen ser på programmet som; en moderne form for dør-til-dør aksjon. Bortsett fra den ytterligere holdningsbefestende virkningen er nok den utstrakte hånd til publikum seertiltrekkende, men neppe særlig farlig. Vi kan kanskje snakke om mer underholdningsindustri enn kriminalitetskontroll?

Politiet og Øyenvitne – et bytteforhold

Denne programformen forutsetter et svært nært samarbeid mellom politiet og redaksjonen, som er tettere enn hva man tidligere har sett. Et begrep som betegner dette forholdet er bytteforhold. Dette bytteforholdet arter seg som følger. Redaksjonen får tilgang på informasjon som man vanligvis ikke har så god tilgang på; Opplysninger om uoppklarte saker. Politiet på sin side får omtale av seg og sine saker, slik de ønsker det. Dette er altså en "handel" som begge parter har fordeler av. Martin Eide (1992) påpeker at nyhetsjournalistikken er selve aristokraten blant mediegenrene. Og i en konkurransepreget nyhetssituasjon er det "et mål å ha nyhetssaker som ikke konkurrentene har (s. 27)." I denne sammenhengen spiller naturligvis journalistens kilder og kontaktnett en avgjørende rolle.

Blant dem som har vært opptatt av disse spørsmålene finner vi også Per Olav Reinton. I artikkelen *Kildenes tyranni* (1984), og senere i boken *30-åring skutt i hodet* (1990), snakker han om det han kaller pressens frivillige slaveri. Han vektlegger sterkt betydningen av å holde seg på god fot med de deler av samfunnet som har opplysninger å gi, og hvordan journalistene for å oppnå dette danser etter kildenes pipe og gjengir fakta slik kildene ønsker. Dette er i følge Reinton viktig for å beholde sin gode kontakt med kildene, og dermed opprettholde tilgangen på stoff. Han beskriver hvordan mektige kilder bygger opp et lydigg hoff av journalister, som offentliggjør det de får beskjed om, og tier med resten. Reinton viser til at for eksempel Arne Treholt hadde et slikt hoff (vel å merke før han ble arrestert og spionsiktet, etter det var det helt andre hoff som trådte i funksjon). Reinton mener at de institusjonelle eliter befester sin maktposisjon i samfunnet, ved å opptre som tyranniske kilder. Mens mediene går inn i et frivillig slaveri og blir maktelitens medløpere. Dette tyrann/slaveforholdet har ikke like stor gyldighet på alle områder. Om hvilke områder som særlig er utsatt for denne tendensen sier Reinton:

"Dette frivillige slaveriet er mest uttalt i de tilfeller hvor det teller for journalistene å være *innenfor*: i kriminalsaker, der de hemmelige tjenester er innblandet, i utenrikssaker og i saker som gjelder forsvars- og sikkerhetspolitikk." (Reinton 1984:26-27. Utheving i originalen).

Ikke bare i forbindelse med selve programmet *Øyenvitne* vil dette få innvirkning. Redaksjonsmedlemmene i *Øyenvitne* er også involvert i den øvrige nyhetsproduksjonen i kanalen. Det er rimelig å anta at den tettere kontakten vil spre seg også til de øvrige deler av journalistenes virksomhet. Også redaksjonsmedlemmene anser

dette for å være en viktig effekt av arbeidet med programmet. Det fremheves også at man håper at *Øyenvitne* kan fungere som et "foregangseksempel for tettere samarbeid mellom politi og massemediene".

Når vi ser på innholdet i programmet ser vi helt klart den viktige innflytelsen politiet har på innholdet. Ikke bare i egenskap av å være kilden til de opplysninger som fremkommer. I forlengelsen av teoriene om kildetyranni er det naturlig å regne med at det tette forholdet mellom redaksjon og politi kan forklare det totale fravær av kritiske spørsmål til det materiale som presenteres. Den eneste gang i materialet at en politimann må svare på et "kritisk" spørsmål kommer i forbindelse med en featurereportasje. Politispektør Leif A. Lier unnslipper enkelt å kommentere de etiske sidene ved den planlagte opprettelsen av et DNA-arkiv, lignende det for fingeravtrykk (program 7). Dette er ikke et funn som er enestående for *Øyenvitne*. Per Hage (1995) viser i en rapport om forhåndsdomming i norsk presse hvordan pressen har en tendens til å slavisk referere politi og påtalemyndighetens versjoner og meldinger. Basert på egen og andres forskning finner han å kunne påvise at norsk presse opptrer som tjenere for de institusjonelle eliter. Hage mener det tegner seg et bilde av hva han kaller *den servile presse* (s. 33).

Martin Eide (1992:122-123) hevder at det foreligger minst tre mulige alternative grunner for en kildes interesse i å inngå i et bytteforhold med en journalist:

1. Kilden ønsker å få ut bestemt informasjon, og vil påvirke måten dette skjer på. Eide fremholder at eksempelvis politikere, næringslivsledere og politifolk er kildegrupper som ofte er i en slik situasjon.
2. Kilden ønsker å unngå at en bestemt informasjon kommer ut. Som Eide fremhever er gruppen informanter her ofte den samme som i foregående situasjon. Dette er en situasjon som oppstår når journalisten vet, eller nesten vet, nok til å lage et oppslag.
3. En tredje alternativ situasjon er at kilden stiller seg likegyldig til om den aktuelle informasjonen kommer ut, eller ikke. Derimot er han opptatt av å ha et godt forhold til pressen, og bytter informasjon for å bygge opp et slikt forhold. Da er han bedre rustet når han senere befinner seg i en av de to første situasjonene.

Øyenvitne fremstår som en kobling for langt tettere kontakt mellom politiet og en av landets viktigste medieinstitusjoner, med de perspektiver som dette åpner med tanke på enda mer makt til de institusjonelle eliter. Meningene vil nok være delte om hvorvidt en slik utvikling er til det positive eller ei. Undertegnede foretrekker nok uavhengige medier, mens andre igjen vil velge å fremheve fordelene ved en slik tett kontakt, for å motvirke avstanden mellom politiet og publikum. Heller ikke jeg er uenig i at mer informasjon om politiets arbeid og kriminalpolitisk praksis og virkelighet generelt bør komme ut til folk flest. Men jeg er i tvil om dette er den beste måten å få ut slik informasjon på. Ei heller er det nødvendigvis negativt at politiet får sjansen til å fremtre positivt og bli eksponert på en positiv måte i mediene. Poenget her er at dette fungerer som utmerket og relativt ensidig PR for

etaten når det gjentar seg jevnlig i et faktaprogram, om enn med tydelige underholdningspreg, midt i beste sendetid.

OPPSUMMERINGSVIS

Øyenvitne kan sies å være et nokså typisk produkt av dagens mediesituasjon, med sin blanding av fakta og fiksjon, og sin vekt på dramatikk. Dramatikken og underholdningspreget kommer særlig til uttrykk i formen som programmene får. Redaksjonsmedlemmene virker i en rekke tilfelle til å hausse opp stemningen i studio og reportasjene for å underbygge eller sogar skape dramatikk, og det er interessant å merke seg at politifolkene som deltar i programmene faktisk virker modererende på den dramatiske form programmene får. Også rekonstruksjonenes utforming og bruk virker til å øke underholdningspreget i programmene. *Øyenvitne* kan plasseres i den omfangsøkende faksjons- eller infotainmentgenre. Vanskeligere er det å fastslå eller avvise en eventuell angstskapende effekt av programposten. En annen side av programposten er at den fungerer som klar befester av de rådende, tildels stereotype, forestillinger og holdninger i kriminalpolitiske spørsmål. Det er de institusjonelle eliters holdninger og vinklinger som er fremtredende. I særlig grad politiets. Selv om et skille mellom form og innhold er kunstig og egentlig umulig, kan det grovt forenklet sies at mens formen er sterkt preget av redaksjonens behov for å være seertiltrekkende, er innholdet eller budskapet like sterkt preget av det nære forholdet mellom politiet og redaksjonen. Dette svært nære båndet, eller sogar avhengighetsforholdet, mellom politiet og redaksjonen er nok det jeg finner viktigst ved *Øyenvitne*. Det kan være grunn til å frykte at bytteforholdet kan få innvirkning også utover arbeidet med denne programposten. En slik nær kobling bidrar ikke akkurat til friere og mer selvstendige medier.

Adresse: Bjørn Arne Steine
Orestien 26
N-1370 Asker

LITTERATUR

- Balvig, Flemming (1990). "Fear Of Crime In Scandinavia, New Reality – New Theory?" – I: Scandinavian Studies in Criminology. Vol. 11 s. 89-127
- Eide, Martin (1992). *Nyhetsens interesse*. Nyhetsjournalistikk mellom tekst og kontekst. – Oslo: Universitetsforlaget.
- Hage, Per (1995). *Forhåndsdomming i pressa*. – Oslo : Institutt for rettssosiologi, Stensilskrift nr. 52, Universitetet i Oslo.
- Hartley, John (1982). *Understanding News*. – London og New York: Routledge
- Hernes, Gudmund (1984). "Media: struktur, vridning, drama" – I: Nytt Norsk Tidsskrift. Nr. 1 s. 38-58.

- Mathiesen, Thomas (1993). Makt og medier. 2. utgave. – Oslo: Pax Forlag.*
- Olaussen, Leif Petter (1983). "Om angst for vold og alvorlig sjikane". – I: Lov og Rett, s.178-198.*
- Pittelkow, Ralf (1985). Analyser af TV: mediet og dets modtagere. – København: Medusa.*
- Reinton, Per Olav (1984). "Kildenes tyranni. Om journalisten som medium" – I: Nytt Norsk Tidsskrift. Nr. 4, s. 21-32.*
- Reinton, Per Olav (1990). 30-åring skutt i hodet. Pressens frivillige slaveri. – Oslo: J. W. Cappelens Forlag a.s.*
- Schlesinger, Philip og Howard Tumber (1993). "Fighting The War Against Crime" I: British Journal Of Criminology. Vol. 33, No. 1 s. 19-32.*
- Schwebs, Ture og Helge Østbye (1993). Media i samfunnet. 2. utgave. – Oslo: Det Norske Samlaget.*
- Waldahl, Ragnar (1989). Mediepåvirkning. – Oslo: Ad Notam forlag.*

Noter:

- 1) Tusen takk til Tone Spieler (produksjonsleder for *Øyenvitne*), Tove Larsen (fra TV2s markedsavdeling), Rune Brynhildsen, og Per Asle Rustad (redaksjonsmedlemmer i *Øyenvitne*) for hjelpsomhet og imøtekommenhet. Den har vært langt større enn jeg hadde lov til å håpe på! Hjertelig takk også til forsker Per Hage ved Institutt for kriminologi og professor Thomas Mathiesen ved Institutt for rettsososiologi, Universitetet i Oslo, som begge har vært så snille å lese gjennom tidligere utkast og som har kommet med sterkt tiltrengt oppmuntring, råd og vink!
- 2) Reallyd er Ragnar Waldahls betegnelse på lyd som er „naturlig”, det vil si den lyden som hører naturlig til de bilder som vises (Waldahl 1989:138)
- 3) Rune Brynhildsen har fortsatt som programleder også etter sommeren, og fra høsten 1994 har det funnet sted en liten forandring i måten studiosekvensene gjennomføres på i forhold til tidligere. Men det fører for langt å gå nærmere inn på dette her, utover å nevne at tempoet i studio synes å ha blitt „drevet noe i været”.
- 4) Underholdningsaspektet er ett uttrykk for den økte konkurransen i mediene. Medieforskere har pekt på en rekke strategier som brukes av mediene for å møte konkurransen. Blant strategiene som kan gjenfinnes i *Øyenvitne* finner vi medievridding (Hernes 1984) og det individualdramatiske paradigme (Mathiesen 1993). Dette er begreper som interesserte anbefales å se nærmere på da det av plasshensyn dessverre ikke er rom for en diskusjon av disse her.
- 5) Tall og øvrige opplysninger fra TV2s markedsavdeling.
- 6) En meget interessant nyere teori er Gerbner-gruppens kultivasjonsteori. For en redegjørelse for denne på norsk henvises til Schwebs og Østbye (1993) og Mathiesen (1993).